

Моніторинговий звіт
«Універсальний солдат»,
або Освіта як знаряддя Росії
на тимчасово окупованих територіях
України

січень–червень 2026 року

Авторка: Тетяна Личко
Моніторинг: Тетяна Личко, Ольга Шаповал
Загальна редакція: Марія Суляліна
Літературна редакція: Оксана Красненко
Верстка та дизайн: Максим Афанасьєв

«Універсальний солдат», або Освіта як зброя Росії на тимчасово окупованих територіях України: моніторинговий звіт за січень–червень 2026 року / Т. Личко, О. Шаповал. — Київ: ЦГП «Альменда» 2026. — 38 с.

Моніторинговий звіт підготовлено громадською організацією «Центр громадянської просвіти “Альменда”» за підтримки Фонду «Аскольд і Дір», що адмініструється ICAP Єднання в межах проєкту «Сильне громадянське суспільство України — рушій реформ і демократії» за фінансування Норвегії та Швеції. Зміст моніторингового звіту є відповідальністю ГО «Центр громадянської просвіти “Альменда”» і не є відображенням поглядів урядів Норвегії та Швеції або ICAP Єднання.

Детальніше про громадську організацію
«Центр громадянської просвіти “Альменда”»:
<http://almenda.org>

Контакти для зауважень і пропозицій:
info@almenda.org

Зміст

Скорочення та аббревіатури	4
Вступ	5
Методологія	10
Обмеження	10
I. Нові практики Росії на ТОТ	11
1.1. Формування керованої історичної свідомості	11
1.2. Вербування студентської молоді до нових безпілотних військ РФ	14
1.3. Рік дошкільної освіти: поширення ідеологічного впливу на дітей дошкільного віку	18
1.4. Посилення інформаційної ізоляції дітей та молоді	21
II. Продовження та посилення раніше започаткованих практик	24
2.1. Посилення мілітаризації дітей та молоді	24
2.2. Ідеологізація та мілітаризація освітнього простору	29
2.3. Формалізація контролю за поведінкою дітей	33
2.4. Примусова паспортизація дітей та інституційний контроль над дітьми без батьківського піклування	34
2.5. Русифікація та заміщення української ідентичності	36
Висновки	37

Скорочення та аббревіатури

FPV-дрон — безпілотник від першої особи (*First Person View*), що використовується як ударний

АР Крим — Автономна Республіка Крим

БПЛА — безпілотний літальний апарат

ВБС — війська безпілотних систем

ВНЦ — військовий навчальний центр

ДНКР — «Духовно-моральна культура Росії» (навчальний предмет)

ЗВО — заклад вищої освіти

КпАП РФ — Кодекс Російської Федерації про адміністративні правопорушення

Мін'юст РФ — Міністерство юстиції Російської Федерації

Мінпросвіти РФ — Міністерство просвіти Російської Федерації

НЦ — навчальний центр

РБХ — радіаційний, хімічний та біологічний захист

РПЦ — Російська православна церква

РФ — Російська Федерація

СВО — «спеціальна воєнна операція» — термін, яким у Росії називають повномасштабне вторгнення в Україну

СПО — середня професійна освіта

т. зв. — так званий

т. зв. ДНР — так звана Донецька Народна Республіка, тобто тимчасово окупована Російською Федерацією територія Донецької області

т. зв. ЛНР — так звана Луганська Народна Республіка, тобто тимчасово окупована Російською Федерацією територія Луганської області

ТЗПЗ — технічні засоби протидії загрозам (система контролю інтернет-трафіку РФ)

ТОТ — тимчасово окуповані території України

ФСБ — Федеральна служба безпеки Російської Федерації

Вступ

Після початку тимчасової окупації українських територій РФ встановила тотальний контроль над усіма сферами життя на окупованих територіях і через створені нею окупаційні адміністрації системно нав'язує власні політичні, культурні, релігійні й освітні наративи. Особливу увагу при цьому приділено дітям і молоді. Через формальну й неформальну освіту, молодіжні рухи, дозвілліє та культурні заходи окупаційна влада цілеспрямовано руйнує українську ідентичність неповнолітніх і готує їх до служби державі-агресору.

Цей звіт охоплює моніторинговий період із січня по червень 2026 року і є продовженням систематичної документації практик РФ щодо дітей і молоді на ТОТ. Звіт фіксує як нові практики, запроваджені або суттєво розширені у звітний період, так і посилення раніше задокументованих тенденцій. Інформація, репрезентована у цьому звіті, має за мету фіксацію злочинів РФ та боротьбу з поширюваною нею дезінформацією.

Моніторинг відкритих джерел за звітний період засвідчує якісний перехід у політиці РФ щодо дітей і молоді на ТОТ: від сукупності паралельних практик до єдиної, нормативно закріпленої й інституційно забезпеченої системи формування «нового покоління росіян» на окупованих українських землях.

Серед ключових нових практик — системна кампанія з вербування студентської молоді до новоствореного роду військ безпілотних систем РФ, запровадження контрольованого Росією месенджера *MAX* як обов'язкового інструменту комунікації з одночасним блокуванням *VPN*, затвердження «Концепції історичного просвітництва» та поширення ідеологічних програм на дошкільний рівень у рамках проголошеного Року дошкільної освіти.

Зміст, масштаб і системність зафіксованих дій свідчать про цілеспрямовану державну політику асиміляції та русифікації українських дітей, підготовки їх до служби в збройних силах держави-агресора, що є грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного права.

Масштаб охоплення. Через обмежений доступ до статистичної інформації неможливо точно встановити кількість українських дітей, які перебувають на окупованих територіях. Наведені нижче дані ґрунтуються на відкритих джерелах та офіційній статистиці РФ і окупаційних адміністрацій. Відповідно

до цих даних у 2025/2026 навчальному році щонайменше **582 600 дітей** навчалися у школах на ТОТ¹.

У червні 2026 року **завершили навчання у 11 класі** на ТОТ: Запорізької області — 2783 випускники², Херсонської — 1785³, Донецької — 9892⁴, Луганської — 6758⁵; АР Крим — 6733⁶, у місті Севастополь — 1984⁷.

Значна частина цих дітей охоплена структурами, що реалізують ідеологічний та мілітаристський вплив окупаційної влади, зокрема:

► **Програма «Орлята Росії»** (рос. — «Орлята России»), створена у 2021 році, залучає дітей із першого класу до заходів русифікаційного та мілітаристського характеру і є першою сходинкою до членства в «Движение первых» та «Юнармії» (рос. — «Движение первых» та «Юнармия»). До програми залучено понад 4 мільйони дітей віком 7–10 років (напряма «Орлята-дошкільнята» з 5 років)⁸.

Кількість залучених дітей із ТОТ:

- **АР Крим:** із 2021 року — 63 211 дітей⁹;
- **Севастополь:** із 2021 року — понад 16 500 дітей¹⁰;
- **Херсонська область:** із 2023 року — щонайменше 5700 дітей¹¹;
- **Запорізька область:** із 2023 року — понад 10 000 дітей¹²;
- **Донецька область:** із 2023 року — понад 20 500 дітей¹³;
- **Луганська область:** із 2023 року — понад 20 000 дітей¹⁴.

1 <https://monm.rk.gov.ru/structure/3748b454-d262-48b3-b605-85cf93fadbbc>, apxib <https://archive.ph/wip/7ceMR>; <https://t.me/maksimkrivonos/2999>, apxib <https://archive.ph/wip/rrgH>; <http://publication.pravo.gov.ru/document/8000202512260037>, apxib <https://archive.ph/wip/UwBQe>; <https://t.me/minobrlnr/18096>, apxib <https://archive.ph/wip/gbnN>; <https://zo.gov.ru/docs/show/2261>, apxib <https://archive.ph/wip/fBc9N>; <https://gov.khogov.ru/wp-content/uploads/sites/4/2025/12/186-pp-25.pdf>, apxib <https://archive.ph/wip/eHJlq>

2 <https://t.me/BalitskyEV/8481>, apxib <https://archive.ph/wip/ReFbT>

3 <https://tavrta.tv/tv/programms/kherson-live/v-hersonskoj-oblasti-v-2026-godu-vypuskayutsya-4213-shkolnikov/>, apxib <https://archive.ph/wip/fmfmft>

4 https://t.me/minobrnauki_dnr/41339, apxib <https://archive.ph/wip/1dBVH>

5 <https://www.lugansk.kp.ru/daily/2777875/5255635/>, apxib <https://archive.ph/wip/UnBD4>

6 <https://c-pravda.ru/news/2026-05-26/vot-i-zavershilsya-uchebnyji-god?ysclid=mpzi6l1tfa651770441>, apxib <https://archive.ph/wip/kMB7Q>

7 https://vk.com/wall-177557250_34579, apxib <https://archive.ph/wip/9jkOd>

8 <https://бuddyдвижени.пф/news/bole-1-150-000-chetveroklassnikov-stali-vypusknikami-programmy-orlyata-rossii-v-2026-godu/>, apxib <https://archive.ph/wip/STtxG>

9 <https://surl.li/ndwjbq>, apxib <https://archive.ph/wip/k3ebf>, <https://rk.gov.ru/structure/47de85ff-e732-4b1e-bf26-e5691e54c60e>, apxib <https://archive.ph/wip/Dwppin>

10 https://vk.com/wall-177557250_34611, apxib <https://archive.ph/3QPOA>

11 <https://t.me/depobrherson/4504>, apxib <https://archive.ph/wip/2o7Pb>

12 <https://zo.gov.ru/docs/show/2261>, apxib <https://archive.ph/wip/fBc9N>

13 <https://t.me/LarisaTolstykina/3161>, apxib <https://archive.ph/wip/FRfy4>

14 <https://surl.li/sweepy>, apxib <https://archive.ph/wip/e59ig>

«Двіженіє первих» — найбільша дитяча та молодіжна організація РФ, створена у 2022 році за ініціативи Володимира Путіна¹⁵. За даними російської влади, рух налічує понад 15 мільйонів¹⁶ учасників та учасниць віком від 6 до 25 років, з яких близько 595 тисяч¹⁷ перебувають на ТОТ.

Динаміка охоплення свідчить про стрімке та цілеспрямоване розширення на ТОТ (станом на 2026 рік):

- **АР Крим:** із понад 12 000 дітей у 2023 році¹⁸ до 184 787¹⁹;
- **Севастополь:** із майже 3000 дітей у 2023 році²⁰ до приблизно 32 103²¹;
- **Херсонська область:** із майже 600 дітей у 2023 році²² до близько 9 257²³;
- **Запорізька область:** із близько 1200 дітей у 2023 році²⁴ до 25 119²⁵;
- **Донецька область:** із 16 000 дітей у 2024 році²⁶ до 232 436²⁷;
- **Луганська область:** із понад 21 500 дітей у 2024 році²⁸ до 111 203²⁹.

15 <https://www.spb.kp.ru/daily/27395.5/4590329/>, apxib <https://archive.ph/j9xpr>

16 <https://xn--90acagbhgpca7c8c7f.xn--p1ai/>, apxib <https://archive.ph/wip/aich6>

17 <https://xn--90acagbhgpca7c8c7f.xn--p1ai/regional-offices/>, apxib <https://archive.ph/wip/2Qytq>

18 <https://rk.gov.ru/articles/37a61136-20f7-44dd-a66e-bec38f658919>, apxib <https://archive.ph/wip/CrsMR>

19 https://xn--90acagbhgpca7c8c7f.xn--p1ai/regional-offices/regionalnoe-otdelenie-respubliki-krym_47/, apxib <https://archive.ph/wip/4gES0>

20 <https://vesti92.ru/2023/06/02/v-sevastopole-startoval-festival-dvizhenija-pervyh.html?ysclid=lp7do1m55e916598672>, apxib <https://archive.ph/wip/SEpgZ>

21 https://xn--90acagbhgpca7c8c7f.xn--p1ai/regional-offices/regionalnoe-otdelenie-goroda-sevastopolya_4/, apxib <https://archive.ph/wip/bgvTv>

22 <https://www.herson.kp.ru/daily/27500/4759762/?ysclid=lozob7a44i6218080>, apxib <https://archive.ph/wip/53niE>

23 https://xn--90acagbhgpca7c8c7f.xn--p1ai/regional-offices/regionalnoe-otdelenie-hersonskoy-oblasti_71/, apxib <https://archive.ph/wip/KyN0m>

24 https://vk.com/wall-218359825_29, apxib <https://archive.ph/wip/1Dv4S>

25 https://xn--90acagbhgpca7c8c7f.xn--p1ai/regional-offices/regionalnoe-otdelenie-zaporozhskoy-oblasti_22/, apxib <https://archive.ph/wip/Ann1A>

26 https://vk.com/video-76988535_456242217?t=1h33m6s, apxib <https://archive.ph/wip/YVuVO>

27 https://xn--90acagbhgpca7c8c7f.xn--p1ai/regional-offices/regionalnoe-otdelenie-doneckoy-narodnoy-respubliki_21/, apxib <https://archive.ph/wip/tbtbq>

28 <https://lugansk.bezformata.com/listnews/podvel-itogi-raboti-dvizheniya/133832424/>, apxib <https://archive.ph/UDbh8>

29 https://xn--90acagbhgpca7c8c7f.xn--p1ai/regional-offices/regionalnoe-otdelenie-luganskoy-narodnoy-respubliki_70/, apxib <https://archive.ph/wip/Toume>

🔴 **«Юнармія»**, створена у 2016 році за ініціативи тодішнього міністра оборони РФ Сергія Шойгу для дітей від 8 до 18 років, налічує понад 2 мільйони учасників та учасниць³⁰, із них понад 49 тисяч дітей із ТОТ:

- **АР Крим** — зростання від 1500 учасників та учасниць у 2017 році до 18 389³¹;
- **місто Севастополь** — зростання від 40 учасників та учасниць у 2016 році до понад 17 000³²;
- **Запорізька область** — залучено близько 413 учасників та учасниць³³;
- **Херсонська область** — залучено понад 250 учасників та учасниць³⁴;
- **Донецька область** — зростання з 77 учасників та учасниць у 2019 році³⁵ до майже 7000³⁶;
- **Луганська область** — зростання зі 100 учасників та учасниць у 2019 році³⁷ до понад 6000³⁸.

Зафіксовані за моніторинговий період дії можуть вважатися порушеннями:

- **статті 26 Загальної декларації прав людини**, яка встановлює, що освіта має спрямовуватися на повний розвиток людської особи та збільшення поваги до прав людини й основних свобод, сприяти взаєморозумінню, толерантності та дружбі між усіма народами, расовими чи релігійними групами;
- **статті 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права**, що закріплює право на освіту;
- **статтей 18, 19 та 20 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права**, які гарантують свободу думки та вираження поглядів, а також забороняють будь-яку пропаганду війни;

30 <https://yunarmy.ru/>, архів <https://archive.ph/wip/3uBVl>

31 <https://surl.li/pecnov>, архів <https://archive.ph/k3ebf>

32 https://a4.news/gorod/v_sevastopole_v_den_geroev_otechestva_kadety-naximovcy_vchtupiliv_rvady_dvizheniya_yunarmiya, архів <https://archive.ph/wip/YYQ0B>

33 https://zonews.ru/news/dvizhenie-pervyh-zaporozhskoj-oblasti-obedinilo-pochti-14-tys-uchastnikov/?utm_source=yxnews&utm_medium=desktop&utm_referrer=https%3A%2F%2Fdzen.ru%2Fnews%2Fby%2Fstory%2F32cb0988-4f00-5458-85d2-73080e695f66, архів <https://archive.ph/wip/8PF59f>

34 <https://t.me/YunarmiaHerson/907>, архів <https://archive.ph/wip/4Ljic>

35 <https://dan-news.ru/defence/pervye-77-uchastnikov-dvizheniya-molodaya-gvardiya-yunarmiyaprislyagnuli-na-vernost-narodu-dnr-v-donecke/?ysclid=m4v3rhxisx977140271>, архів <https://archive.ph/wip/cFmfu>

36 https://vk.com/wall-32205256_1976796, архів <https://archive.ph/HoFPE>

37 <https://gorod-lugansk.com/2019/06/26/gorodskoy-shtab-yunarmii-v-2019-m-sformirovan-v-stolice.html>, архів <https://archive.ph/VjWou>

38 https://t.me/glava_lnr_info/3713, архів <https://archive.ph/F2neO>

- **статей 29, 30, 38 і 39 Конвенції про права дитини**, які визначають, що освіта має сприяти розвитку особистості дитини, повазі до її національної, культурної та мовної ідентичності, а також забезпечувати особливий захист дітей під час збройного конфлікту;
- **статті 43 Гаазького положення 1907 року**, яка зобов'язує державу-окупанта зберігати чинний правопорядок на окупованій території та не здійснювати довільної трансформації її інституцій;
- **статей 50 та 51 Четвертої Женевської конвенції**, які покладають на державу-окупанта обов'язок забезпечувати функціонування системи освіти в інтересах дітей, забороняють залучення дітей до підконтрольних їй організацій, а також будь-який примус, тиск чи пропаганду, спрямовані на забезпечення добровільного вступу осіб, які перебувають під захистом, до збройних чи допоміжних сил держави-окупанта.

Водночас відповідно до висновків експертів **Московського механізму ОБСЄ (від 9 липня 2026 року)**³⁹, системне використання освіти для русифікації, нав'язування російської ідентичності, виправдання збройної агресії та підготовки українських дітей до служби в російських збройних силах може свідчити не лише про порушення міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, а й про **ознаки міжнародних злочинів**, зокрема воєнних злочинів і злочинів проти людяності у формі переслідування за національною ознакою.

39 https://odhr.osce.org/sites/default/files/documents/official_documents/2026/07/odgal0034c1%20ODIHR%20NV%20201-2026%20with%20MM%20Report.pdf?fbclid=IwY2xjawS8ngxleHRuA2FlbQlxMABicmlkETFVNkjqUjBrQjVGUmg3TVVYc3JOYwZhchBfaWQQMjlyMDM5MTc4ODlwMDg5MgABHqX-XVo_CTIUOtFZeQbMOScGwvKp1OISDJliTpJM_srDYivILBfa_x2_q5eE_aem_KFUIQIZIFVFc7DHix_xK7A, архів <https://archive.ph/wip/HahOI>

Методологія

Період дослідження: 1 січня — 30 червня 2026 року.

Географія: тимчасово окуповані території Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської областей, Автономної Республіки Крим та міста Севастополь.

Сфери дослідження: мілітаризація дітей і молоді на окупованих територіях, індоктринація та руйнування української ідентичності, залучення неповнолітніх до дій, спрямованих на підтримку збройної агресії РФ проти України, вербування молоді до лав збройних сил РФ, руйнація української системи освіти.

Джерела інформації: звіт базується на відомостях із відкритих джерел, зокрема офіційних повідомлень органів державної влади України; звітів і публікацій громадських організацій; відкритих джерел TOT — офіційних сайтів і сторінок у соціальних мережах окупаційних адміністрацій і т. зв. «міністерств освіти»; публікацій місцевих медіа TOT; інформації, оприлюдненої у соціальних мережах (зокрема мережі «ВКонтакте», яка є фактично єдиним доступним джерелом значної частини інформації з окупованих територій); офіційних статистичних даних РФ і внутрішніх документів Міноборони РФ, що потрапили у відкритий доступ.

Обмеження

Інформація та повідомлення, які не вдалося верифікувати станом на дату написання звіту, не увійшли до нього.

I. Нові практики Росії на ТОТ

1.1. Формування керованої історичної свідомості

15 квітня 2026 року Міністерство освіти РФ затвердило «Концепцію історичного просвітництва в освітніх організаціях» — нормативний документ, що визначає зміст, методологію та план заходів із «формування історичної свідомості» учнівства на 2025–2030 роки, що охоплює всі рівні освіти — від дитячого садка до закладів вищої освіти⁴⁰. Концепція є складовою ширшої системи ідеологічного управління освітою та безпосередньо застосовується на ТОТ.

Задекларована мета Концепції — формування «світоглядного суверенітету» через «традиційні російські духовно-моральні цінності». На практиці це означає уніфікацію світогляду учнів та учениць у напрямі, визначеному РФ. Методологічними принципами Концепції офіційно визначено:

- «росієцентричність» (Росія як держава-цивілізація з унікальною місією);
- «протидію фальсифікаціям» (відкидання будь-яких наративів, що суперечать офіційній версії історії);
- «захист історичного суверенітету» як підставу для витіснення з освітнього поля будь-якого контенту, не погодженого з РФ.

Очікуваним результатом реалізації Концепції прямо назване «підтримання і зміцнення загальноросійської громадянської ідентичності» та «формування молодого покоління російських громадян, патріотично налаштованих».

Ці положення узгоджуються зі Стратегією державної національної політики РФ на період до 2036 року, затвердженою Указом Президента РФ від 25 листопада 2025 року № 858. Документ встановлює кількісний показник

40 https://ds16-krasnokamensk-r76.gosweb.gosuslugi.ru/netcat_files/19/8/Kontseptsiya_istoricheskogo_prosvescheniya_2026.pdf, ахів <https://archive.ph/wip/4vK8F>

державної політики — до 2036 року не менше **95% населення** РФ, включно з жителями ТОТ, **має ідентифікувати себе як «росіяни»**⁴¹. Таким чином, історичне просвітництво стає одним із ключових інструментів реалізації політики асиміляції, а для дітей на ТОТ означає цілеспрямоване витіснення української національної та культурної ідентичності під виглядом впровадження єдиних освітніх стандартів.

Концепція прямо включає учасників т. зв. «спеціальної військової операції» до переліку «героїв Вітчизни», вивчення яких визначено обов'язковим нарівні з ветеранами Другої світової війни. План її реалізації передбачає системне залучення учасників і ветеранів т. зв. СВО до проведення поза-класних заходів із «історичного просвітництва», включення підтримки військових до волонтерських і соціальних проєктів школярства, а також проведення щорічних тематичних уроків про «подвиг» учасників Другої світової війни і т. зв. СВО з охопленням понад 50 тисяч дітей⁴².

Таким чином, збройна агресія Росії проти України інтегрується до офіційного історичного наративу як продовження боротьби за «захист Вітчизни», а сучасна війна подається дітям як історично закономірний і героїчний етап розвитку російської державності. Особливо показовим є впровадження цієї політики на ТОТ. Так, за даними представниці окупаційної адміністрації Донецької області Лариси Толстикіної, станом на перше півріччя 2026 року вже **622 ветерани т. зв. СВО працюють педагогами у школах** окупованої частини регіону⁴³.

Водночас Концепція передбачає створення централізованої цифрової платформи «Історична освіта в школі» та Експертної ради на базі Московського педагогічного державного університету, уповноваженої здійснювати моніторинг навчальних матеріалів і виявляти т. зв. «фальсифікації історії». Фактично це створює механізм централізованого державного контролю над змістом освіти, що дозволяє вилучати альтернативні інтерпретації історичних подій та системно обмежувати доступ учнів і учениць до українських і міжнародних джерел інформації. Така політика доповнює технічну інформаційну ізоляцію дітей на ТОТ, описану у розділі 1.4 цього звіту.

Разом із контролем над змістом освіти РФ посилює інституційний контроль над самими дітьми⁴⁴. Реалізація Концепції відбувається паралельно з розширенням правових механізмів державного нагляду за неповнолітніми. Федеральний закон «Про основи системи профілактики правопорушень у

41 <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/413034563/>, архів <https://archive.ph/wip/3GIgm>

42 https://ds16-krasnokamensk-r76.gosweb.gosuslugi.ru/netcat_files/19/8/Kontseptsiya_istoricheskogo_prosvescheniya_2026.pdf, архів <https://archive.ph/wip/4yK8F>

43 <https://dan-news.ru/obschestvo/tolstykina-rasskazala-skolko-veteranov-svo-prepodajut-v-shkolah/>, архів <https://archive.ph/hST6X>

44 Детальніше про переслідування під виглядом «боротьби з екстремізмом» у звіті «Як Росія стирає українську ідентичність під виглядом боротьби з екстремізмом».

Російській Федерації» (№ 182-ФЗ, редакція від 25 травня 2026 року)⁴⁵, дія якого поширюється і на ТОТ, розширює можливості превентивного контролю над дітьми. Це створює правові підстави для застосування таких заходів до осіб, чий погляд або поведінка не відповідають нав'язуваним державою ідеологічним стандартам.

Особливого значення ці зміни набули у 2026 році, коли перелік основних напрямів профілактики було розширено. До нього вперше включено **«виконання військової служби»** та **«захист історичної пам'яті і недопущення применшення значення подвигу народу при захисті Вітчизни»**. Таким чином, російське законодавство офіційно інтегрує формування «правильного» історичного світогляду та позитивного ставлення до військової служби до системи державного контролю⁴⁶.

Особливістю Закону № 182-ФЗ є те, що він розглядає профілактику не лише як реагування на вже вчинені правопорушення, а як систему раннього виявлення осіб, схильних до «антигромадської поведінки», та застосування до них індивідуальних профілактичних заходів. До цієї діяльності залучаються органи освіти, поліція, комісії у справах неповнолітніх, органи опіки, соціальні служби й інші інституції, які здійснюють постійний обмін інформацією. При цьому підставою для втручання можуть бути не лише конкретні протиправні дії, а й будь-які обставини, які уповноважені особи визнають такими, що свідчать про можливий ризик майбутнього правопорушення. Такий підхід фактично легалізує постійний контроль за дітьми під приводом профілактики правопорушень.

Реалізація цих положень забезпечується через діяльність т. зв. міжвідомчих комісій з профілактики правопорушень і комісій у справах неповнолітніх, які працюють на всіх ТОТ. Зокрема, на засіданнях комісій обговорювалися питання профілактики екстремізму серед неповнолітніх, організації патріотичного виховання, моніторингу поведінки дітей та взаємодії освітніх закладів із правоохоронними органами⁴⁷.

У поєднанні із законодавством про протидію «екстремізму»⁴⁸, практикою внесення дітей до реєстру «терористів та екстремістів», а також новими програмами історичного просвітництва ця система формує цілісний механізм державного нагляду. Освітні заклади перестають виконувати виключно навчальну функцію і дедалі більше інтегруються до системи контролю. Вчителі, адміністрації шкіл та соціальні педагогі фактично отримують функ-

45 https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_199976/, архів <https://archive.ph/wip/YGTDh>

46 https://vk.com/@ncpti_rnd-dokumenty-po-profilaktike-federalnyi-zakon-182-fz-ob-osnovah, архів <https://archive.ph/wip/uwFaB>

47 <https://mariupol-news.ru/society/2026/02/26/137423.html>, архів <https://archive.ph/mw8Ed>; https://vk.com/wall-145460148_215043, архів <https://archive.ph/kBOQn>

48 Детальніше в Аналітичному звіті: як Росія стирає українську ідентичність під виглядом боротьби з екстремізмом.

цію виявлення дітей із «небажаними» поглядами, передачі відповідної інформації компетентним органам і подальшого супроводу таких дітей у межах індивідуальної профілактичної роботи. Для дітей на ТОТ це означає, що прояви української ідентичності, критичне ставлення до російської окупації або навіть відмова брати участь у пропагандистських заходах можуть розглядатись не як реалізація свободи думки чи вираження поглядів, а як підстава для державного втручання, профілактичного обліку та подальшого переслідування.

1.2. Вербування студентської молоді до нових безпілотних військ РФ

З початку 2026 року Росія перейшла від планомірної мілітаризації молоді на ТОТ до системної кампанії з рекрутингу до новоствореного наприкінці 2025 року роду ВБС⁴⁹. Внутрішнє технічне завдання Міноборони РФ «на проведення рекламно-агітаційної роботи з залучення громадян на військову службу за контрактом для комплектування військ безпілотних систем» (документ із грифом «для службового користування») підтверджує, що залучення студентів є не випадковим явищем, а офіційно запланованим джерелом комплектування⁵⁰.

Відповідно до цього документа Міноборони РФ, у 2026 році в рамках ВБС заплановано сформувати 7 окремих бригад, 15 полків, 70 батальйонів, один дивізіон, 12 загонів «Рубікон», 12 рот «важких» БПЛА і 12 рот наземних робототехнічних комплексів. Загальна чисельність запланована на рівні **78,8 тисячі осіб**, із них **58 тисяч** — громадяни, що перебувають у запасі, серед яких прямо названо **студентів військових навчальних центрів, а також цивільних ЗВО і коледжів**. Серед офіційно прописаних заходів стимулювання — **надання академічної відпустки** студентам і студенткам, які підписали контракт із ВБС, що на практиці використовується як маніпулятивна риторика «контракт на рік як академічна відпустка». У переліку пріоритетних кандидатів окремим пунктом названі **кіберспортсмени, авіамоделісти, програмісти та особи, які захоплюються комп'ютерними іграми**⁵¹.

Агітація до підписання контрактів із ВБС активно проводиться і в закладах освіти на ТОТ.

49 <https://www.dw.com/ru/v-rossii-sozdany-vojska-bespilotnyh-sistem/a-74710018>, архів <https://archive.ph/wip/QU4YK>

50 <https://static.istories.media/uploaded/documents/ac333f06981042608a86176365578e51.pdf>, архів <https://archive.ph/zLwsz>

51 <https://static.istories.media/uploaded/documents/ac333f06981042608a86176365578e51.pdf>, архів <https://archive.ph/zLwsz>

Для прикладу, журналістським розслідуванням у рамках проекту «Донбас Реалії»⁵² зафіксовано агітаційну кампанію щонайменше у **13 навчальних закладах** окупованих частин Донеччини та Луганщини від технічних університетів до коледжів. Усі вони були переведені на російські стандарти та продовжили свою роботу на ТОТ під керівництвом окупаційної влади.

На ТОТ Донецької області:

- Донецькому національному технічному університеті;
- Донецькій академії будівництва та архітектури;
- Донецькому інституті залізничного транспорту;
- Приазовському технічному університеті (Маріуполь);
- Донецькому університеті економіки і торгівлі імені Туган-Барановського;
- Автомобільно-дорожньому інституті (Горлівка);
- Коледжі Донбаської аграрної академії;
- Донбаському державному технічному університеті (Алчевськ).

На ТОТ Луганської області:

- Луганському державному університеті імені В. Даля;
- Луганському педагогічному університеті (до окупації — Луганського національного університету імені Тараса Шевченка);
- Луганському коледжі будівництва, економіки і права;
- Луганському коледжі автосервісу імені Гізая;
- Луганському коледжі моди і перукарського мистецтва.

Щоб відгукнутися на пропозицію підписати контракт, студентам не потрібно шукати рекрутерів, адже відповідальні за набір перебувають прямо у навчальних закладах. Для прикладу, агітацією у Луганському державному університеті імені В. Даля⁵³ керує заступник керівника університетського військового навчального центру підполковник **Дмитро Яковлев**. До студентів Донецького інституту залізничного транспорту⁵⁴ з агітацією приходив т. зв. військовий комісар трьох районів Донецька підполковник **Олександр Воронін** (колишній учасник війни проти України з 2014 року)⁵⁵.

52 <https://www.radiosvoboda.org/a/donetsk-lugansk-viyska-bezpiilotnykh-system-rosii/33746022.html>, архів <https://archive.ph/wip/GrqRL>

53 Навчальний заклад, який діє на ТОТ за російськими стандартами на матеріальній базі Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (який був релокований на підконтрольну територію України після початку окупації у 2014 році).

54 Навчальний заклад, який не був релокований на територію, підконтрольну Україні, і продовжив свою роботу на ТОТ за російськими стандартами.

55 <https://surl.li/lavtet>, архів <https://archive.ph/wip/GrqRL>

Подібна агітація відбувається через проведення заходів і зустрічей зі студентством. Так, у березні 2026 року:

- ▶ у Луганському коледжі автосервісу імені Гізая (ТОТ Луганської області) представники пункту відбору на військову службу за контрактом до військ безпілотних систем розповідали про «спеціальну форму контракту»⁵⁶;

На фото — представники пункту відбору на військову службу за контрактом до військ безпілотних систем з БПЛА в руках під час зустрічі зі студентами в Луганському коледжі автосервісу імені Гізая, а також агітаційно-інформативні листівки, які роздавали студентам. ТОТ Луганської області, березень 2026 року. Джерело — https://vk.com/wall-107732386_2051, архів <https://archive.ph/Ns2tC>, https://vk.com/wall-107732386_2117, архів <https://archive.ph/7rQXw>

- ▶ у Дніпрорудненському індустріальному коледжі (ТОТ Запорізької області) представники военкомату та пункту відбору на військову службу за контрактом розповідали студентам про «перспективи військової служби»⁵⁷.

На фото — представники военкомату та пункту відбору на військову службу за контрактом під час зустрічі зі студентами Дніпрорудненського індустріального коледжу. ТОТ Запорізької області, березень 2026 року. Джерело — https://vk.com/wall-220002647_654, архів <https://archive.ph/nNI0d>

56 https://vk.com/wall-107732386_2117, архів <https://archive.ph/7rQXw>

57 https://vk.com/wall-220002647_654, архів <https://archive.ph/nNI0d>

Про результативність вербувальної кампанії на TOT свідчать факти підписання контрактів із ВБС РФ студентами навчальних закладів, імена деяких були опубліковані в списках проекту «Хочу жити». Це, зокрема, **рідні брати Андрій та Артем Федоруки із TOT Запорізької області**, студенти Дніпро-рудненського індустріального коледжу, а також студенти з⁵⁸:

- **TOT Криму** — Сакського технологічного технікуму, Сімферопольського коледжу сфери обслуговування та дизайну, Керченського державного морського технологічного університету, Чапаївського агротехнологічного технікуму ім. І. Н. Шатілова, Кримського федерального університету імені В. І. Вернадського, Сімферопольського політехнічного коледжу;
- **TOT Луганської області** — Луганського державного університету імені В. Даля, Луганського коледжу інформаційних технологій та підприємництва, Луганського архітектурно-будівельного коледжу, Краснолучського гірничо-промислового коледжу, Коледжу Луганської державної академії культури та мистецтв імені М. Матусовського;
- **TOT Донецької області** — Маріупольського електромеханічного коледжу⁵⁹.

Також варто відзначити широку мережу навчальних центрів ВБС на TOT:

- **Донецька область** — Регіональна громадська організація «Донецької Народної Республіки» «Республіканський центр безпілотних систем ім. В. Жогі», НЦ «Ахмат», НЦ «Дракон», ЦВ ГВ (імовірно — Центральна група військ) «ДВ-Ветра», Центр СпН «Буревістник»;
- **Луганська область** — НЦ «Антрацит», НЦ «Ахмат», НЦ «Беркут», НЦ «Небесний воїн»;
- **Запорізька область** — НЦ «Університет-235»;
- **місто Севастополь** — НЦ «Алтин» та НЦ «Алсу».

Ба більше, **навчальні заклади на TOT Криму використовуються як майданчики для підготовки спеціалістів ВБС РФ** — ідеться про Кримський інженерно-педагогічний університет імені Февзі Якубова та Сімферопольський коледж радіоелектроніки⁶⁰.

За інформацією російських медіа, представники міністерств РФ здійснюють системний тиск на заклади освіти, зокрема від ректорів вимагають забезпечити контракти з Міноборони для не менш як **2 % студентів**⁶¹.

58 Далі зазначені навчальні заклади, які були переведені на російські стандарти та провадять свою діяльність на TOT.

59 https://x.com/hochuzhit_com/status/2065325422657560652, архів <https://archive.ph/tuDio>

60 <https://static.istories.media/uploaded/documents/ac333f06981042608a86176365578e51.pdf>, архів <https://archive.ph/zLwsz>

61 <https://meduza.io/feature/2026/06/08/kazhdoe-vremya-diktuet-svoi-usloviya>, архів <https://archive.ph/LaXUL>

Про фіктивність обіцянок «безпечної служби» за спеціальним контрактом свідчать задокументовані випадки загибелі завербованих студентів протягом перших місяців після завершення навчання, зокрема двох студентів із Бурятії (РФ), які загинули на війні проти України в квітні та травні 2026 року⁶².

Наведені факти свідчать про те, що Міноборони РФ перетворило ТОТ одночасно на **джерело кадрового поповнення** та **майданчик для підготовки** операторів БПЛА для ВБС РФ, а заклади освіти — на інструмент раннього виявлення й вербування молоді під прикриттям академічних гарантій, які на практиці не виконуються.

1.3. Рік дошкільної освіти: поширення ідеологічного впливу на дітей дошкільного віку

Однією з тенденцій 2026 року є подальше поширення державної політики формування російської ідентичності та підготовки дітей до майбутньої служби в Збройних силах РФ на сферу дошкільної освіти. Таким чином, дитячі садки дедалі активніше інтегруються до єдиної системи ідеологічного впливу, яка послідовно охоплює всі етапи освіти та виховання дітей на ТОТ.

Понад 171 тисяча дітей на ТОТ перебувають у системі дошкільної освіти й фактично є об'єктом систематичного ідеологічного впливу з раннього віку — через дитячі садки, виховні програми та патріотичні рухи⁶³.

Мінпросвіти РФ оголосило 2026 рік Роком дошкільної освіти⁶⁴. Це є профільною ініціативою, що передбачає концентрацію державних ресурсів у напрямі дошкільної та запуск нових програм, обов'язкових для всіх регіонів РФ, включно з ТОТ.

Серед них **програма «Добрі ігри»** (що є адаптацією шкільних «Розмов про важливе»), спрямована на формування у дітей 3–7 років уявлення про «велику і малу батьківщину», «героїв Вітчизни» та службу в армії як обов'язок.

Наприкінці 2025 року програму апробували⁶⁵, зокрема на ТОТ Донецької⁶⁶, Луганської та Запорізької областей⁶⁷. На початку 2026 року «Інститут ви-

62 <https://surl.li/asjmwp>, архів <https://archive.ph/Mxeia>

63 Детальніше описано у статті «Вплив на найменших: як окупанти на ТОТ формують російську ідентичність у дошкільнят».

64 <https://edu.gov.ru/press/10922/2026-god-obyavlen-godom-doshkolnogo-obrazovaniya/>, архів <https://archive.ph/2A4ac>

65 <https://xn--80adrabb4aegksdjbafkOu.xn--ptai/dobrye-igry/>, архів <https://archive.ph/xeUCT>

66 <https://mariupol-news.ru/society/2025/08/04/120537.html>, архів <https://archive.ph/9o5Az>

67 <https://tass.ru/obschestvo/24817587>, архів <https://archive.ph/9o5Az>

вчення дитинства, сім'ї та виховання», підпорядкований Мінпросвіти РФ, опублікував методичні матеріали для проведення в дитячих садках «Добрих ігр». Матеріали спрямовані на висвітлення таких тем, як «Любов до Батьківщини, знання історії та повага до культури Росії, формування уявлень про громадянськість і відповідальність»⁶⁸. Відповідно до цих рекомендацій під час обговорення теми «Народи Росії» вихователь чи вихователька має сказати: **«Нас багато, ми всі різні, але нас поєднує любов до Батьківщини — Росії. Для захисту нашої Батьківщини ми готові об'єднуватись»** (рос. — «Нас много, мы все разные, но нас объединяет любовь к Родине — России. Для защиты нашей Родины мы готовы объединиться»). Показово, що серед переліку народів Росії українці відсутні⁶⁹.

31 вересня 2026 року програма буде обов'язковою для всіх дошкільних закладів РФ і ТОТ.

5–7 лет

Народы России

Цель беседы

Воспитывать уважительное отношение к нашей многонациональной Родине — России, государственным символам. Познакомить с государственным праздником «День народного единства», с содержанием праздника, с традициями празднования, памятными местами, яркими поступками героев Отечества. Обогащать представления детей о малой родине.

Ценности:

Родина, гражданственность, патриотизм, историческая память и преемственность поколений, дружба.

Основные понятия, личности, факты

Народ, единство, дружба, праздник, Россия, страна, флаг, герб, Кузнец Минин, Дмитрий Пожарский, народы России (русские, татары, башкиры, чуваш), коренные народы (региональный компонент).

ВЗРОСЛЫЙ — РЕБЕНОК (познаём вместе)

Вводная часть в беседу

4 ноября мы отмечаем День народного единства.

Россия — родина для людей разных национальностей, поэтому ее называют многонациональной.

Карточки

- Россия — многонациональная страна
- Флаг России
- Герб России
- Памятник Кузьме Минину и Дмитрию Пожарскому
- Дружба народов

- Русские
- Татары
- Башкиры
- Чуваш
- Коренные народы региона (региональный компонент)

Вывод

Россия имеет свои отличительные знаки: государственные символы (флаг, герб, гимн) и государственный язык, у нас это — русский язык. Нас много, мы все разные, но нас объединяет любовь к нашей Родине — стране России. Для защиты нашей родины мы готовы объединиться. Как много лет назад Минин и Пожарский собрали народное ополчение и вместе освободили Москву от врагов. Вместе мы единый народ и великая сила!

На зображенні — сторінка методичних матеріалів із теми «Народи Росії».

Джерело — <https://институтвоспитания.пф/добрые-игры/>, архів <https://archive.ph/xeUCT>

На тлі федеральної ініціативи про проведення Року дошкільної освіти та затвердження на її виконання регіональних планів⁷⁰, на ТОТ фіксується розширення конкретних форм ідеологічного залучення дошкільнят.

У квітні 2026 року в окупованому Бердянську (Запорізька область) відбулося урочисте відкриття первинного відділення «Двіженіє первих», у дитячому садку № 3 «Ластівка»⁷¹. Це стало першим фактом залучення дошкільнят до цього молодіжного руху на ТОТ Запорізької області.

68 <https://институтвоспитания.пф/добрые-игры/>, архів <https://archive.ph/xeUCT>

69 <https://www.agents.media/vlasti-tiho-pereimenovali-razgovory-o-vazhnom-v-detskikh-sadah-teper-kurs-nazyvaetsya-dobrye-igr/>, архів <https://archive.ph/wip/q5ikU>

70 <https://mon.zo.gov.ru/docs/download/240>, архів <https://archive.ph/wip/7IK9U>

71 https://t.me/mypervie_zp/7208, архів <https://archive.ph/wip/aiaxS>

У травні 2026 року в дитячому садку «Берізка» на ТОТ Криму провели тематичний захід до Дня прикордонника РФ, на якому російські прикордонники розповідали дітям про «захист кордонів Вітчизни»⁷². А наступного місяця у Бахчисарайському районі відбулася чергова церемонія посвяати дошкільнят в ідеологічно спрямовану програму «Орлята-дошкільнята»⁷³.

У червні 2026 року на ТОТ Донецької області відзначення Дня Росії охопило дитячі садки: дошкільнята брали участь у тематичних заходах із російською символікою та «патріотичними» піснями⁷⁴. Того ж місяця на ТОТ Луганщини видано збірник «Абетка патріота: Луганщина від А до Я» — ілюстрований навчальний матеріал для дошкільнят і молодших школярів, що формує уявлення про окупований регіон як невіддільну частину Росії⁷⁵.

На зображенні — обкладинка збірника «Абетка патріота: Луганщина від А до Я». Джерело — <https://lug-info.ru/news/sbornik-dlja-detej-azbuka-patriota-luganschina-ot-a-do-ja-prezentovan-v-luganske/>, архів <https://archive.ph/t1kzi>

Окремою тенденцією 2026 року є поширення кадетського компоненту на рівень дошкільної освіти. На ТОТ Криму у березні цього року т. зв. Міністерство освіти Республіки Крим повідомило про реалізацію проєкту дошкільної кадетської підготовки «**Кадетики**» на базі сімферопольської школи-дитячого садка. Проєкт запропонований т. зв. Радою при Міністерстві освіти Криму за участі представників шкіл із кадетськими класами. Фактична мета полягає у формуванні в дітей дошкільного віку уявлення про «патріотизм» щодо Росії та у підготовці до «дисциплінованої поведінки» з подальшим переходом у кадетські класи загальноосвітніх шкіл⁷⁶.

72 https://vk.com/wall-148027165_13064, архів <https://archive.ph/wip/OS53e>

73 https://vk.com/wall-214910068_224797, архів <https://archive.ph/wip/xaK3l>

74 https://vk.com/wall-76988535_52019, архів <https://archive.ph/wip/HnMsv>

75 https://vk.com/wall-200586587_19464, архів <https://archive.ph/wip/1clFG>

76 https://vk.com/wall569927041_3952, архів <https://archive.ph/wip/9tXVw>

На фото — діти Сімферопольської школи-дитячого садка, які беруть участь у проєкті «Кадети-ки», разом із представниками МНС РФ. Лютий 2026 року, ТОТ Крим. Джерело — https://vk.com/wall569927041_3952, архів <https://archive.ph/wjp/9tXVw>

Таким чином, оголошення 2026 року Роком дошкільної освіти надає додаткову правову підставу для впровадження нових практик на ТОТ. Нові федеральні програми поширюють ідеологічний вплив на дітей, які ще не досягли шкільного віку, перетворюючи дитячий садок на першу ланку системи формування «загальноросійської ідентичності».

1.4. Посилення інформаційної ізоляції дітей та молоді

Крім прямого ідеологічного впливу, окупаційна влада на ТОТ формує ізольований цифровий простір технічними засобами, поетапно звужуючи доступ до будь-яких джерел інформації поза межами контролюваного Росією медіасередовища.

Станом на момент підготовки звіту на всіх ТОТ заблоковано вільний доступ до соціальних мереж *Instagram*, *Facebook* та *X (Twitter)*. Доступ до них можливий лише за допомогою програм для обходу блокувань. Із березня–квітня 2026 року розпочато активне блокування месенджера *Telegram* — одного з небагатьох каналів, що залишався для мешканців окупованих територій

засобом зв'язку з Україною та джерелом інформації про події на підконтрольній Україні території⁷⁷. Утім, повного блокування *Telegram* не відбулося: окупаційна влада сама продовжує вести власні телеграм-канали, натомість паралельно здійснює примусовий перехід усіх підконтрольних структур (зокрема закладів освіти, молодіжних рухів, державних установ) на контрольований Росією **месенджер МАХ**⁷⁸.

Розроблений російськими фахівцями, *МАХ* фактично підконтрольний спецслужбам РФ. Кіберфахівці встановили, що цей застосунок збирає геолокацію, контакти, *IP*-адреси та дані по поведінку користувача в усіх соціальних мережах, з передачею цієї інформації державним органам. Однією з підстав для запровадження 13 липня 2026 року Радою Європейського Союзу санкцій проти компанії *VK* та юридичної особи месенджера *МАХ* («Комунікаційна платформа») стало здійснення розробки месенджера *МАХ* під контролем ФСБ РФ. У рішенні також зазначається, що компанія *VK* передавала російській владі дані користувачів⁷⁹.

Мешканці окупованих територій повідомляють про випадки тиску з боку роботодавців після встановлення додатку. Зокрема, в одному із задокументованих випадків після встановлення *МАХ* працівницю викликав керівник для розмови про її позаробочий час. Цей випадок ілюструє побоювання щодо використання *МАХ* як інструменту цифрового контролю⁸⁰.

На ТОТ Донеччини (зокрема в місті Макіївка) фіксують вимогу адміністрацій до закладів освіти надавати звітні документи про кількість підключених до *МАХ* учителів та учнівства⁸¹. На ТОТ Луганщини окупаційні освітні структури анонсують конкурси та проєкти для молоді виключно через *МАХ*⁸².

Примус до використання *МАХ* набуває і соціально-економічного виміру. Для прикладу, на ТОТ Луганщини багатодітні сім'ї зобов'язані підтверджувати право на пільги через *QR*-коди, сформовані виключно у застосунку *МАХ* на основі т. зв. «Цифрового *ID*». Зокрема, для отримання соціальних послуг, пільгового проїзду тощо⁸³.

Фактично доступ до соціальних гарантій обумовлюється встановленням підконтрольного спецслужбам РФ застосунку.

77 <https://szru.gov.ua/news-media/news/chynovnyky-rf-boyatsya-vlasnoho-mesendzhera-i-kupuyut-okremi-telefony-dlya-ax>, архів <https://archive.ph/IU6xu>

78 <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryzovoya-tsyfrovyi-kontrol-okupatsiyi-vpn-max/33546234.html>, архів <https://archive.ph/wip/ETPPW>

79 https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L_202601708

80 <https://zlamavka.com/9-sentyabrya-2025-okkupyrovannaya-hersonskaya-oblast-ukrayna/>, архів <https://archive.ph/qqaTq>

81 https://t.me/sprotvyv_official/8302, архів <https://archive.ph/wip/7S4Rq>

82 <https://t.me/minobrlnr/20110>, архів <https://archive.ph/wip/SvBtZ>

83 https://t.me/sfr_lnr/4846, архів <https://archive.ph/wip/KI7pL>

Крім цього, РФ здійснює контроль інтернет-інфраструктури. На ТОВ функціонують лише підконтрольні Росії інтернет-провайдери, які застосовують т. зв. системи ТЗПЗ — технічну основу для вибіркового блокування трафіку. Останнім кроком цього процесу стало блокування VPN-сервісів, які до недавнього часу залишалися єдиним способом доступу до заблокованих українських та іноземних ресурсів і сервісів онлайн-навчання. Водночас із вересня 2025 року введено нову статтю 13.53 КпАП РФ, яка передбачає адміністративну відповідальність за «умисний пошук екстремістських матеріалів» в інтернеті, зокрема із застосуванням VPN або інших засобів обходу блокувань. Порушення передбачає штраф до 5000 рублів⁸⁴.

За таких умов інтернет на ТОВ перетворюється на фактично внутрішню мережу з доступом лише до російських і проросійських ресурсів. Діти й молодь, які залишаються на ТОВ, опиняються в інформаційному вакуумі, що суттєво ускладнює збереження української ідентичності. Водночас їхній цифровий простір перебуває під постійним контролем російських спецслужб, що створює додаткові ризики переслідування за проукраїнську позицію або контакти з підконтрольною Україні територією.

II. Продовження та посилення раніше започаткованих практик

2.1. Посилення мілітаризації дітей та молоді

Мілітаризація дітей і молоді на TOT у першому півріччі 2026 року не лише продовжилась, а й масштабувалась.

Одним з основних майданчиків для мілітаризації дітей є центр «Воїн»⁸⁵.

У травні 2026 року на конференції в Москві керівництво центру представило звіт із підсумками своєї роботи, згідно з якою:

- понад 120 000 дітей і молоді пройшли підготовку у центрі з 2022 року, із них понад 5500 — з окупованих територій;
- Центр має 21 філію, включно з усіма областями TOT;
- 288 інструкторів-ветеранів т. зв. СВО, яких планують залучити до викладання⁸⁶.

Також із 2026 року **центр «Воїн»** замінив єдину 72-годинну програму «Час юних героїв» на систему з 14 спеціалізованих програм за напрямками: **керування FPV-дронами, тактична та вогнева підготовка, снайперська підготовка, штурмова тактика, розвідка, виживання**⁸⁷.

85 Детальніше про цей центр писали в статті [«Воїни для російського режиму. Як Росія мілітаризує українських дітей з TOT»](#).

86 <https://edu.gov.ru/press/11208/>, архів <https://archive.ph/wip/7nViU>

87 <https://t.me/crvsp2023/11198>, архів <https://archive.ph/jUA8c>

На фото — учасники центру «Воїн». Джерело — <https://t.me/crvsp2023/11198>, архів <https://archive.ph/jUA8c>

Паралельно «Воїн» запустив програму «Пліч-о-пліч» (рос. — «Плечом к плечу») — 12-тижневий курс організованих взводів для підлітків 14–17 років із бойовою медициною та тактикою⁸⁸. Показово, що в рамках тієї самої програми курсанти запорізького філіалу (ТОТ Запорізької області) склали «путівники бойовою славою» регіону, з описом прийомів ведення бою на «конкретному рельєфі»⁸⁹. Водночас проводили «майстеркласи» для дітей у Мелітопольському центрі соціально-психологічної реабілітації, тобто цілеспрямовано охоплюючи й соціально вразливих дітей у закладах опіки⁹⁰.

Продовжується залучення дітей до мілітаризації під виглядом військово-патріотичних ігор. У 2026 році третій сезон **«Зарніца 2.0»** проводиться у шість етапів (відбірковий, муніципальний, зональний, регіональний, окружний та всеросійський фінал), а до числа її організаторів поряд із «Двіженіє первих» і «Юнармією» долучився Центр військово-спортивної підготовки «Воїн». Упродовж моніторингового періоду відбулися відбірковий, муніципальний, зональний і регіональний етапи гри на **всіх ТОТ**:

- **Донецька область:** на стадіоні «Олімп» в окупованому Шахтарську 120 школярів змагалися в ролі операторів БПЛА, штурмовиків, бойових саперів і військових журналістів⁹¹. В окупованому Маріуполі до мілітаризованої гри залучили ще 110 дітей⁹².

88 https://t.me/crvsp_zo/1930, архів <https://archive.ph/wip/mUCZW>

89 https://t.me/crvsp_zo/1761, архів <https://archive.ph/wip/dNgVH>

90 https://t.me/crvsp_zo/1815, архів <https://archive.ph/wip/sFRfv>

91 <https://dan-news.ru/obschestvo/v-shahterske-120-shkolnikov-dnr-srazilis-v-zonalnom-etape-zarnicy-2.0/>, архів <https://archive.ph/wip/CCDwC>

92 https://t.me/mypervie_dnr/13305, архів <https://archive.ph/wip/8wrWf>

На зображенні — скриншоти з відеогри «Зарниця 2.0» у ТОВ Маріуполі. Травень 2026 року, ТОВ Донецької області. Джерело — https://t.me/mypervie_dnr/13305, архів <https://archive.ph/wip/8wrW1>

- **Луганська область:** проводилося на базі Військового навчального центру Луганського державного університету за участі представників 3-ї загальновійськової армії РФ. До регіонального етапу гри відібрано 300 дітей, які змагалися зі стройової підготовки, тактичної медицини, РХБ-захисту, виживання⁹³.
- **Запорізька область:** в окупованих Мелітополі та Бердянську 360 школярів і студентів коледжів стали учасниками муніципального етапу гри⁹⁴.
- **Херсонська область:** до гри на муніципальному етапі залучено 319 учасників у 29 командах, які змагалися у розбирання / складання

93 <https://t.me/mypervieInr/16044>, архів <https://archive.ph/wip/dQtk1>

94 <https://t.me/BalitskyEV/8019>, архів <https://archive.ph/QtBkH>

автомата, керування БПЛА, та інших видах військових навиків⁹⁵. Підготовку дітей проводили інструктори Росгвардії⁹⁶.

- **Крим:** залучено 250 учасників до регіонального етапу. Цього року вперше введено окрему категорію «оператор БПЛА», що охоплює **розвідувальні й ударні дрони**⁹⁷.
- **Севастополь:** на базі парку «Патріот» в окупованому Севастополі діти з 15 навчальних закладів змагалися на регіональному етапі гри у стрільбі, медичній допомозі, управлінні БПЛА⁹⁸.

На фото — учасник гри «Зарніца 2.0», який управляє БПЛА. Травень 2026 року, ТОТ Севастополь. Джерело — https://t.me/sev_yunarmiya/3643, архів <https://archive.ph/cbBxu>

Переможці регіональних етапів у червні почали змагання на окружному рівні (місто Волгоград, РФ) за індивідуальними бойовими спеціальностями (командир, сапер, штурмовик, оператор БПЛА, медик) та у командних дисциплінах — тактична медицина, вогнева підготовка, РХБ-захист, виживання, із «Фінальним боєм» для підлітків середньої вікової категорії⁹⁹.

Окремою тенденцією мілітаризації у першій половині 2026 року стала БПЛА-підготовка. Навчання управлінню дронами фактично інтегрується в шкільну та позашкільну діяльність на всіх ТОТ — під виглядом «технічної творчості» та «цивільних навичок». Лише деякі приклади проведених за моніторинговий період заходів на ТОТ:

95 <https://t.me/mypervie84/14192>, архів <https://archive.ph/wip/pqsNb>; https://t.me/VGA_Kherson/39071, архів <https://archive.ph/wip/93vd2>

96 <https://t.me/mypervie84/14238>, архів <https://archive.ph/wip/FOjTV>

97 https://vk.com/wall-195779511_10077, архів <https://archive.ph/Gaxwz>

98 https://t.me/sev_yunarmiya/3643, архів <https://archive.ph/cbBxu>

99 <https://crvp.ru/news/pobediteli-regionalnyh-etapov-zarnitsy-20-poborjutsja-za-vyhod-v-final-na-okruzhn>, архів <https://archive.ph/wip/yCKHs>

- **Крим:** на базі центру підготовки операторів БПЛА «Шершень» проведено практичний захід для студентів СПО — самостійні запуски дронів, тренажери, тактична медицина, що реалізується в рамках проекту «Кадровий резерв операторів БПЛА Республіки Крим» за дорученням т. зв. глави Криму Сергія Аксьонова¹⁰⁰. Відбір учасників здійснювався за програмою «Безпілотні технології» в коледжах Сімферополя та Євпаторії. Показово, що програма прямо передбачає «залучення учнів загальноосвітніх шкіл» з метою побудови «безперервної освітньої траєкторії від школи до затребуваної робочої професії»¹⁰¹. Тобто підготовка операторів БПЛА запланована зі шкільного віку.

На фото — студенти СПО на базі центру підготовки операторів БПЛА «Шершень» за управлінням БПЛА. Квітень 2026 року, ТОТ Крим. Джерело — https://vk.com/wall-148027165_12601, архів <https://archive.ph/wip/JF2VT>

«Технодинаміка» (дочірня компанія держкорпорації «Ростех») на базі центру «Артек» запустила курси керування дронами для школярів 13–17 років у рамках освітнього треку «Перша висота»¹⁰². «Ростех» входить до переліку санкційних суб'єктів за фінансування військово-промислового комплексу РФ¹⁰³. Окремо варто зазначити, що лабораторія 3D-друку, яку фінансує «Артек», виробляє компоненти бойових дронів і тактичне обладнання для потреб армії РФ¹⁰⁴.

- **Херсонська область:** у центрі «Патріот» школярство та підлітки проходять майстеркласи з управління FPV-дронами¹⁰⁵.

100 https://vk.com/wall-148027165_12601, архів <https://archive.ph/wip/JF2VT>

101 <https://t.me/minobrKrima/15859>, архів <https://archive.ph/wip/CngfD>

102 <https://rostec.ru/media/news/pod-egidoy-tekhnodinamiki-dlya-shkolnikov-v-arteke-provedut-kursy-upravleniya-dronami/#start>, архів <https://archive.ph/wip/Gv8Pi>

103 <https://war-sanctions.gur.gov.ua/rostec?kc%5Bh%5D=4664&kc%5Bsearch%5D=>, архів <https://archive.ph/wip/rrUkw>

104 <https://www.herson.kp.ru/online/news/6951454/>, архів <https://archive.ph/RiQ71>

105 <https://tass.ru/obschestvo/27186769>, архів <https://archive.ph/wip/u7Oy7>

Окрім організованих ігор, окупаційна влада проводить табори з відкрито бойовим змістом. Табір «ШТОРМ-Крим» в окупованому Бахчисарай (ТОТ Крим, квітень 2026 року) зібрав 120 школярів і студентів, зокрема з ТОТ Криму і Херсонщини на 10-денну програму, яка включала: управління FPV-дронами, бойову стрільбу, тактичну медицину, стрибки з парашутом, профорієнтаційні зустрічі з представниками ФСБ, Міністерства внутрішніх справ, Слідчого комітету та інших силових структур. Крім того, програма передбачала спеціальні курси з підготовки кадрів для підрозділів **Загону мобільного особливого призначення** (рос. — *Отряд мобильный особого назначения, ОМОН*), розвідувальних груп і безпілотних військ¹⁰⁶.

Окрім безпосередньої воєнізованої підготовки, на ТОТ продовжуються практики окупаційної влади залучати дітей до матеріального забезпечення армії. Для прикладу, у школах окупованого Сімферополя учнів та учениць під загрозою покарання примушують плести маскувальні сітки для армії РФ¹⁰⁷, а понад 200 дітей у бердянській філії «Артеку» (ТОТ Запорізької області) складали гігієнічні набори для солдатів РФ¹⁰⁸. Поряд із цим у школах усіх ТОТ проводяться «Уроки мужності» за участю діючих і колишніх військових РФ¹⁰⁹.

Таким чином, мілітаризація дітей і молоді на ТОТ у першому півріччі 2026 року не лише продовжила раніше задокументовані практики залучення дітей до воєнізованих організацій, ігор і таборів, а й набула нових форм: створення розгалуженої мережі центрів і програм бойової підготовки та цілеспрямованої інтеграції навчання управлінню БПЛА в освітній процес. Це доповнює описану вище систему рекрутингу до Військ безпілотних систем РФ, забезпечуючи підготовку потенційних кандидатів ще зі шкільного віку.

2.2. Ідеологізація та мілітаризація освітнього простору

Ідеологізація освіти на ТОТ розпочалася з перших місяців окупації і розвивається за нашаруванням. Моніторинг ситуації на ТОТ першого півріччя 2026 року засвідчує якісний перехід — ідеологічний вплив через освіту і залучення ветеранів т. зв. СВО до роботи з дітьми перестали бути фрагментарними практиками і набули системного, нормативно закріпленого характеру.

106 <https://crimea24tv.ru/content/120-shkolnikov-i-studentov-iz-raznikh-reg/>, apxib <https://archive.ph/wip/K2HkM>

107 <https://inijr.org/shkolnyie-klassyi-kak-masterskie-dlya-vovnyi-v-kryimu-uchenikov-zastavlyayut-plesti-maskirovochnyie-setki-dlya-nujd-okkupatsionnoy-armii-26-03-2026/>, apxib <https://archive.ph/wip/bXSSZ>

108 https://t.me/mypervie_zp/7468, apxib <https://archive.ph/wip/l5LVz>

109 https://vk.com/wall-9400288_548033, apxib <https://archive.ph/mQmzl>; <https://t.me/mypervie84/11498>, apxib <https://archive.ph/wip/khpvr>; <https://t.me/YugMolodoj/32271>, apxib <https://archive.ph/wip/FrmNF>

У 2025/2026 навчальному році предмет ДНКР проходив пілотне впровадження, зокрема в Криму та Севастополі¹¹⁰. Його метою є формування світогляду дітей на основі «традиційних цінностей» та виховання ідеологічної лояльності до держави. Наказом Мінпросвіти РФ від 10 листопада 2025 року № 808, зареєстрованим у Міністерстві юстиції РФ 11 лютого 2026 року, предмет набув статусу обов'язкового для всіх шкіл¹¹¹. Впровадження заплановане поетапно, починаючи з 5-го класу з 2026/2027 навчального року, з розширенням на 6–7 класи у 2027/2028 навчальному році¹¹². Запровадження поширюється і на всі ТОТ, про що вже зазначили представники окупаційної влади. Для цього предмету відібрали 83 «герої», включаючи учасників т. зв. СВО, про яких знімуть документальні фільми¹¹³. Показово, що введення ДНКР супроводжується скороченням годин іноземної мови¹¹⁴, тобто ідеологічний предмет витісняє не просто навчальний зміст, а інструмент комунікації з позаросійським світом.

Практику уніфікації підручників «за своїми стандартами» РФ розпочала ще з 2025 року, а з 2026 року вона розширюється за межі курсу «Історія Росії». Так, у червні уряд РФ офіційно представив розробку єдиних державних підручників регіональної історії для ТОТ — «Історія Донбасу та Новоросії»¹¹⁵.

На фото — скриншот зовнішнього вигляду підручників «Історія Донбасу та Новоросії» та «Історія Росії» під час презентації на Всесвітньому конгресі вчителів історії. Червень 2026 року, Москва. Джерело — <https://surl.li/syvgwda>, архів <https://archive.ph/wip/C2mhP>

На момент написання цього звіту у відкритому доступі підручників «Історія Донбасу та Новоросії» не розміщено, тому неможливо достовірно проаналізувати їхнє наповнення та зміст. Водночас за моніторинговий період від-

¹¹⁰ Детальніше у звіті «Політика Росії щодо знищення ідентичності дітей на тимчасово окупованих територіях України: підсумки 2025 року».

¹¹¹ <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202602120006>, архів <https://archive.ph/wip/BFyhx>

¹¹² <https://edu.gov.ru/press/11077/aleksandr-bugaev-s-1-sentyabrya-nachnetsya-poetapnoe-vvedenie-predmeta-duhovno-nravstvennaya-kultura-rossii/>, архів <https://archive.ph/wip/IW48u>

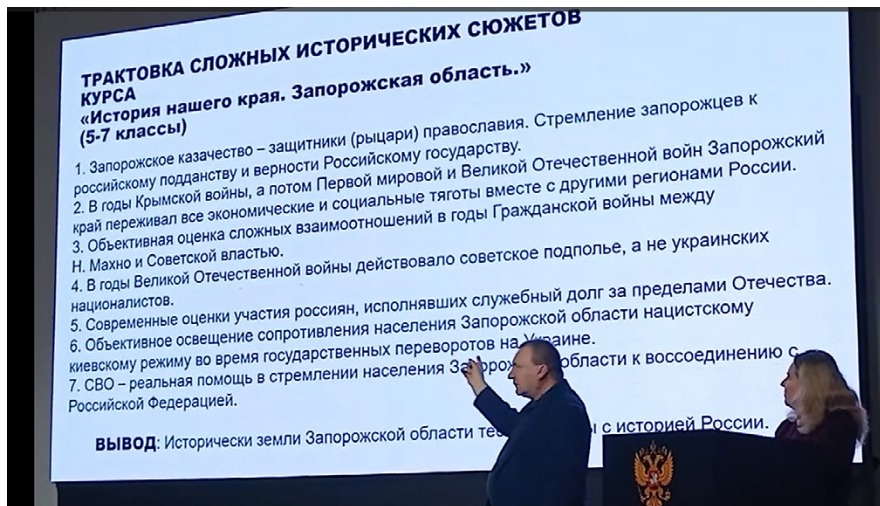
¹¹³ <https://melitopolnews.ru/society/2026/06/25/136458.html>, архів <https://archive.ph/cHLVW>

¹¹⁴ <https://t.me/minobrnrlr/19749>, архів <https://archive.ph/wip/RhHYQ>

¹¹⁵ https://t.me/government_rus/30581, архів <https://archive.ph/PvFlx>

бувся освітній семінар для педагогів ТОТ Запорізької області з питань впровадження модуля «Історія нашого краю. Запорізька область» для учнів 5–7 класів¹¹⁶. На цьому семінарі історик В. Гнедашев детально презентував зміст курсу для 5–7 класів та інструктував учителів щодо методики викладання «складних історичних сюжетів». Аналізуючи зміст презентованої програми, варто зробити висновок про те, що він є ключовим інструментом переписування місцевої та регіональної історії. Для прикладу, курс вписує українських козацьких діячів (Іван Сірко, Петро Калнишевський) у російський імперський контекст поряд із Потьомкіним і Воронцовим як «освоювачів Новоросії», виключає Голодомор, кваліфікує вторгнення 2022 року як «возз'єднання», а Збройні Сили України прямо називає «терористичними групами»¹¹⁷.

На зображенні — скриншот із відеосемінару для педагогів ТОТ Запорізької області з питань впровадження модуля «Історія нашого краю. Запорізька область». Лютий 2026 року, ТОТ Запорізької області. Джерело — <https://rutube.ru/vid-eo/8fd9494b2b3b16739799e7635e2f3dc4/?r=wd>, архів <https://archive.ph/wip/yinxO>

Ще одним нововведенням окупаційної влади є запровадження з 2027/2028 навчального року для дев'ятикласників **обов'язкового усного іспиту з історії**¹¹⁸. З огляду на уніфікований зміст підручників і Концепцію історичного просвітництва, описану в п. 1.3, іспит стає механізмом перевірки засвоєння державного ідеологічного наративу, а не тільки історичних знань.

¹¹⁶ <https://t.me/obrzp/38444> архів <https://archive.ph/lWxZi>

¹¹⁷ <https://rutube.ru/vid-eo/8fd9494b2b3b16739799e7635e2f3dc4/?r=wd>, архів <https://archive.ph/wip/yinxO>

¹¹⁸ <https://edu.gov.ru/press/11140/sergey-kravcov-s-2027-28-uchebnogo-goda-budet-vveden-obvazatelnyy-ustnyy-ekzamen-po-istorii-dlya-vypusknikov-9-h-klassov/>, архів <https://archive.ph/wip/tBkDQ>

Паралельно відбувається посилення військового компоненту в загальноосвітніх програмах. Міністр освіти РФ Сергій Кравцов оголосив, що **з 1 вересня 2026 року частка початкової військової підготовки в рамках предмета «Основи безпеки та захисту Вітчизни» для учнів 6–11 класів збільшується з 20% до 50% навчального часу.** До програми включено **вивчення БПЛА**, а також проведення навчальних зборів¹¹⁹. Таким чином, більше половини годин предмета, що формально позиціонується як курс «безпеки», відтепер відводиться на безпосередню військову підготовку школярства.

Окремо варто відзначити **інтеграцію ветеранів т. зв. СВО в освітній процес**. Якщо у 2022–2023 роках зустрічі учасників т. зв. СВО зі школярами мали характер разових «Уроків мужності», то починаючи з 2024 року, зокрема після запуску кадрової програми «Время героев», ця практика набула системного характеру. У першому півріччі 2026 року її подальший розвиток проявився у працевлаштуванні колишніх військовослужбовців педагогами у закладах освіти та їхній регулярній участі в освітньому процесі.

На рівні кадрової політики ключовим інструментом є президентська ініціатива «Час героїв» (рос. — «Время героев») — федеральна програма перекваліфікації ветеранів т. зв. СВО для роботи на державних посадах, включно з освітньою галуззю. Програма реалізується через регіональні відповідники на всіх ТОТ: «Герої Луганщини» (четвертий завершальний модуль відбувся у червні 2026 року, після чого учасники переходять до «реальної роботи» в регіоні)¹²⁰, «Герої Криму» (вручення дипломів відбулося за присутності глави Криму Аксьонова, військові безпосередньо відвідали «Артек» і провели зустрічі з дітьми)¹²¹, «Запорізькі герої» (другий та третій освітній модуль у Бердянську охоплює управління регіоном, включно з освітньою сферою)¹²², «Герої Херсонщини» (зустрічі ветеранів зі студентами коледжів)¹²³. Про «успіхи» програми глава «Юнармії» особисто доповідав Путіну¹²⁴.

На рівні позакласної роботи систематичні зустрічі з ветеранами бойових підрозділів функціонують як норма. Показовий приклад на ТОТ Донецька, де в рамках акції «Служу Вітчизні» зі школярами зустрівся т. зв. ветеран штурмової роти 105-го полку, підрозділ якого брав участь у захопленні Маріуполя. Він розповідав маріупольським дітям про «командну роботу на передовій» і «згуртованість у критичних ситуаціях»¹²⁵. В окупованому Криму «Уроки мужності» в «Артеку» проводили ветерани бойових підрозділів т. зв. СВО¹²⁶.

119 https://t.me/government_rus/30627, apxib <https://archive.ph/YQrqr>

120 https://vk.com/wall-200586587_19976, apxib <https://archive.ph/X4mDB>

121 https://artek.org/news/medianews_2026_05_25_2, apxib <https://archive.ph/hilC4>

122 <https://t.me/bmvabrzo/9041>, apxib <https://archive.ph/3XLV3>; <https://news-zp.ru/society/2026/07/01/673444.html>, apxib <https://archive.ph/wip/qXhtD>

123 <https://t.me/depobrherson/16963>, apxib <https://archive.ph/QdB6e>

124 <https://t.me/yunarmya/15260>, apxib <https://archive.ph/DBwTS>

125 <https://t.me/mariupol24tv/126142>, apxib <https://archive.ph/wip/yG7qt>

126 https://artek.org/news/medianews_2026_05_21, apxib <https://archive.ph/Zpeay>

Описані практики утворюють замкнену систему — уніфіковані підручники унеможливають альтернативний погляд, нові обов'язкові предмети формують ідеологічне підґрунтя, усний іспит з історії перевіряє його засвоєння, а безпосередню передачу «бойового досвіду» і воєнізованих цінностей здійснюють колишні військовослужбовці, які стають уже не запрошеними гостями, а штатними педагогами і наставниками.

2.3. Формалізація контролю за поведінкою дітей

З 2025/2026 навчального року в школах РФ розпочато пілотування нової системи оцінювання поведінки учнів та учениць, як офіційно задекларованого «виховного інструменту», що з 2027/2028 навчального року стане обов'язковим у всіх школах країни, включно з ТОТ.

У першому пілотному році апробація охопила **89 шкіл у семи регіонах**, серед яких т. зв. ЛНР. Загалом у експерименті взяли участь близько **40 тисяч школярів і школярів із 1 по 8 клас**¹²⁷. За підсумками пілоту обрано єдину трирівневу модель оцінювання: поведінка кваліфікується як «зразкова», «допустима» або «неприпустима» за чотирма критеріями — дотримання дисципліни, соціальна взаємодія, особистісні якості та навчальна активність. Відповідні зміни внесено до наказу Мінпросвіти РФ № 115, зареєстрованого в Мін'юсті РФ 29 травня 2026 року¹²⁸. Документ також встановлює процедуру видалення учня чи учениці з уроку: якщо він чи вона не реагує на зауваження педагога, запрошується представник адміністрації, який ухвалює рішення про видалення і **проводить «профілактичну бесіду»**¹²⁹.

У 2026/2027 навчальному році апробацію розширено, вона охоплюватиме **по 10 шкіл у кожному з 89 регіонів РФ, включно з усіма ТОТ**¹³⁰. Представниця окупаційного міністерства освіти Криму Валентина Лаврик публічно анонсувала це нововведення як «важливий виховний ефект», що сприяє «формуванню у дітей розуміння соціальних норм і правил поведінки»¹³¹.

127 <https://www.pnp.ru/social/ocenki-za-povedenie-i-edinye-uchebniki-chto-izmenitsya-v-rossijskikh-shkolakh.html>, архів <https://archive.ph/wip/XZXin>

128 <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202605300016?index=1>, архів <https://archive.ph/wip/nkyDn>

129 <https://www.pnp.ru/social/ocenki-za-povedenie-i-edinye-uchebniki-chto-izmenitsya-v-rossijskikh-shkolakh.html>, архів <https://archive.ph/wip/XZXin>

130 <https://dan-news.ru/science/v-rossijskikh-shkolah-v-sledujuschem-godu-budut-stavit-ocenki-za-povedenie/>, архів <https://archive.ph/wip/EK4KO>

131 <https://crimea24tv.ru/content/desyat-krimskikh-shkol-nachnut-ocenivat/>, архів <https://archive.ph/wip/WujWB>

Офіційна риторика представляє систему як інструмент «захисту честі та гідності педагогів» і формування дисципліни. Однак в умовах ТОТ, де критерії «зразкової» та «неприпустимої» поведінки визначає окупаційна адміністрація, а «особистісні якості» та «соціальна взаємодія» оцінюють педагоги-колаборанти, система набуває принципово іншого виміру — вона створює формалізований механізм фіксації та санкціонування будь-яких проявів, що відхиляються від нав'язуваних ідеологічних норм, включно з проукраїнською позицією дитини або її небажанням брати участь у «патріотичних» заходах. У поєднанні з профілактичними комісіями, зазначеними у розділі 1.1, оцінка за поведінку формує додаткову ланку інституційного контролю над дітьми на ТОТ.

2.4. Примусова паспортизація дітей та інституційний контроль над дітьми без батьківського піклування

Практика урочистого вручення паспортів РФ дітям на ТОТ набула характеру системного публічного ритуалу, покликаного легітимізувати окупацію та де-факто ускладнити повернення дитини в українське правове поле. У травні 2026 року урочиста церемонія вручення перших паспортів РФ відбулася в «Артеку» за участю міністра освіти РФ Сергія Кравцова¹³².

На фото — Сергій Кравцов із неповнолітніми під час вручення останнім паспортів громадян РФ. Травень 2026 року, ТОТ Криму. Джерело — https://artek.org/news/medianews_2026_05_26_4, архів <https://archive.ph/wip/OjpnC>

У червні 2026 року аналогічна церемонія відбулася в окупованому Севастополі для випускників і випускниць шкіл у «День міста»¹³³.

132 https://artek.org/news/medianews_2026_05_26_4, архів <https://archive.ph/wip/OjpnC>

133 https://vk.com/wall-30716644_39685, архів <https://archive.ph/wip/uqKHC>

На фото — неповнолітні, яким видали паспорти громадян РФ. Червень 2026 року, ТОТ м. Севастополь. Джерело — https://vk.com/wall-30716644_39685, архів <https://archive.ph/wip/uqKNC>

У Бердянську (ТОТ Запорізької області) перші паспорти РФ публічно отримали активісти «Двіженіє первих» місцевої школи¹³⁴.

Паспортизація підкріплюється системним механізмом примусу, адже доступ до соціальних виплат, медичної допомоги, освітніх послуг прямо обумовлений наявністю паспорта РФ як у дитини, так і в батьків. Фактично це означає, що відмова від паспортизації прирівнюється до відмови від базових соціальних гарантій. З 20 січня 2026 року введено додаткову вимогу — **закордонний паспорт РФ є обов'язковим для дітей до 14 років при перетині кордону**¹³⁵. Це остаточно замикає дитину в правовому полі РФ і ускладнює її виїзд без згоди окупаційної влади.

Особливо вразливою категорією залишаються діти без батьківського піклування. У червні 2026 року т. зв. уповноважена з прав дитини окупаційної «ЛНР» Інна Швенк заявила, що **з початку 2026 року 24 дитини були передані до сімей у інших регіонах Росії «під опіку або усиновлення»**¹³⁶. Це суперечить багаторічній публічній позиції Марії Львової-Белової, яка наголошувала на відсутності системного усиновлення українських дітей та акцентувала на їхньому **«возз'єднанні із сім'ями»**, що зафіксовано і в останньому Бюлетені Уповноваженого Президента РФ з прав дитини¹³⁷.

Таким чином, примусова паспортизація на ТОТ є не лише адміністративною процедурою, а цілеспрямованим інструментом юридичного відчуження дітей від України. Через публічні церемонії — символічно, через прив'язку соціальних прав до громадянства РФ — економічно, через вимогу закордонного паспорта для перетину кордону — фізично. Для дітей без батьківського

¹³⁴ https://t.me/mypervie_zp/7391, архів <https://archive.ph/wip/XluNt>

¹³⁵ <https://t.me/malvovabelova/6182>, архів <https://archive.ph/wip/9t2sO>

¹³⁶ <https://lug-info.ru/comments/detskij-ombudsmen-lnr-inna-shvenk-v-respublike-dejstvuet-semesberegajuschiy>, архів <https://archive.ph/wip/hri4U>

¹³⁷ <https://deti.gov.ru/uploads/magic/ru-RU/Document-0-436-src-1778137046.1843.pdf>, архів <https://archive.ph/7u7cq>

підкування ці механізми набувають найбільш незворотного характеру. Випадки передачі до російських сімей зі зміною імен та публічне визнання окупаційних посадовців фактів усиновлення, що суперечать офіційній позиції РФ, свідчать про існування прихованої практики, масштаби якої перевищують те, що офіційно визнається стороною окупанта.

2.5. Русифікація та заміщення української ідентичності

Витіснення української ідентичності на ТОТ реалізується через два паралельні механізми — масові публічні заходи, прив'язані до державних свят РФ, й організовані освітньо-ідеологічні програми, що нав'язують потрібне Росії історичне сприйняття дітей.

Святкування російських державних свят на ТОТ не є стихійним. Воно організовується окупаційною адміністрацією через заклади освіти та молодіжні рухи і є обов'язковим елементом шкільного та позашкільного життя. У червні 2026 року День Росії відзначали в історичних парках «Росія — моя Історія» на всіх ТОТ з обов'язковим залученням школярів до тематичних програм¹³⁸. Молодіжні центри окупованого Севастополя організували святкування для підлітків, під час якого діти розписували матрьошки та полотна, створювали «інтерактивну карту Росії», писали «листи Росії майбутнього», захід завершився квартирником «Душа Росії»¹³⁹. На всіх ТОТ школи звітували про проведення відповідних заходів.

На фото — учасниці під час заходу до Дня Росії. Червень 2026 року, ТОТ Севастополь. Джерело — https://vk.com/wall-101503754_29188, архів <https://archive.ph/wip/1RkKA>

138 https://vk.com/wall-30558759_481684, архів <https://archive.ph/wip/GvtXX>

139 https://vk.com/wall-101503754_29188, архів <https://archive.ph/wip/1RkKA>

Окремою системною практикою є організоване вивезення дітей з усіх ТОТ до музейно-храмового комплексу «Новий Херсонес» в окупованому Севастополі, який фактично слугує ідеологічним центром «російської духовності та державності». Програма реалізується за особистим дорученням Путіна та під патронатом Мінпросвіти РФ і Кримської митрополії РПЦ. У 2025 році комплекс відвідали понад **1000 школярів і школярок** з окупованих Луганщини, Донеччини, Запорізької та Херсонської областей у рамках проєктів «Ми разом» та «Херсонес для дітей»¹⁴⁰. У 2026 році програму розширено: лише в рамках проєкту «Діти Криму в Новому Херсонесі» участь беруть понад **10 000 школярів і школярок** із Криму¹⁴¹, а загальний план охоплення по всіх ТОТ становить щонайменше **1000 дітей із «возз'єднаних регіонів»**, серед яких пріоритетно відбираються діти учасників т. зв. СВО й активісти «Двіженіє первих»¹⁴². Програма включає екскурсії по «музеях Криму і Нової Росії», бесіди зі священниками та тематичні вечори, спрямовані на формування уявлення про Крим і Севастополь як невід'ємну частину Росії та як «витоки російської державності».

Міністр освіти РФ Сергій Кравцов охарактеризував програму як таку, що «доводить свою ефективність» у «формуванні глибокого розуміння історичного спадку», тобто прямо визнає її ідеологічний, а не суто освітній характер¹⁴³.

Таким чином, русифікація дітей на ТОТ здійснюється одночасно через наповнення шкільного та позашкільного часу державними святами РФ і через організоване фізичне переміщення дітей до символічних центрів «російської ідентичності», що у сукупності формує замкнений ціннісний простір, у якому українська культурна та національна ідентичність системно виключена.

Висновки

Моніторинг ситуації на ТОТ у першому півріччі 2026 року фіксує якісний перехід у політиці Росії щодо дітей і молоді: від сукупності паралельних практик до єдиної, нормативно закріпленої та інституційно забезпеченої системи формування «нового покоління росіян» на ТОТ.

Ця система діє одночасно на кількох рівнях. **На рівні фізичного залучення** — через вербування студентів до військ безпілотних систем, мілітаризовані табори, ігри та програми БПЛА-підготовки зі шкільного і навіть до-

140 <https://nts-tv.com/news/v-sevastopole-realizuyut-proekt-dlya-shkolnikov-iz-56963/>, архів <https://archive.ph/HYHyA>

141 https://vk.com/wall-119494456_10182, архів <https://archive.ph/1SWzN>

142 https://vk.com/wall-215245628_3059, архів <https://archive.ph/BZKMG>

143 <https://crimea-eparhia.ru/176711.html>, архів <https://archive.ph/obygE>

шкільного віку. **На рівні ідеологічного впливу** — через обов'язкові предмети (ДНKR, «Основи безпеки та захисту Вітчизни» з 50% військового компоненту), уніфіковані підручники регіональної історії, Концепцію історичного просвітництва та програми на зразок «Добрих ігор» для найменших дітей. **На рівні інформаційної ізоляції** — через блокування месенджерів, примусовий перехід на підконтрольний спецслужбам *MAX* і кримінальну відповідальність за використання *VPN*. **На рівні правового й адміністративного примусу** — через паспортизацію, прив'язку соціальних гарантій до громадянства РФ, оцінювання поведінки дітей за ідеологічними критеріями, що перетворюють школу на елемент системи державного нагляду.

Принципово важливою рисою 2026 року є те, що більшість зафіксованих практик отримала нормативне закріплення на федеральному рівні РФ і де-факто поширена на ТОТ через механізм автоматичного застосування російського законодавства на окупованих територіях. Це означає, що йдеться про цілеспрямовану державну політику, реалізацію якої забезпечують від федеральних міністерств до окупаційних органів місцевого самоврядування.

Особливої уваги потребують дві категорії дітей, які є найбільш вразливими: **діти дошкільного та молодшого шкільного віку**, яких охоплює ідеологічна обробка ще до формування критичного мислення, та **діти без батьківського піклування**, для яких передача до російських сімей і фактична неможливість повернення набувають характеру незворотних наслідків. Окремою тривожною тенденцією є систематичне вербування студентів до бойових підрозділів під прикриттям академічних гарантій, які на практиці не виконуються.

Сукупність задокументованих практик містить ознаки порушення статті 50 Четвертої Женевської конвенції (заборона зміни навчальних програм з метою просування ідеології окупанта), стаття 29 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини (право на освіту, що поважає культурну ідентичність дитини), а також Римського статуту в частині, що стосується примусового переміщення дітей та умисної зміни їхньої ідентичності. Ці факти потребують невідкладної уваги міжнародних правозахисних інституцій та системного документування як доказова база для майбутнього притягнення до відповідальності осіб, причетних до реалізації цієї політики.

З 2011 року, з
українського Криму

Наша місія

Наближаємо реінтеграцію
населення (де)окупованих
територій та закладаємо основи
гарантій неповторення

info@almenda.org

